

TV-SÄNDA RÄTTEGÅNGAR

- EN FÖRTROENDEFRÅGA

Maria Abrahamsson

08.10.17

TIMBRO [MEDIEINSTITUT]

INNEHÅLL

Prolog	3
Fotoförbudet fyller 60	4
Reform underminerar förbudet	5
Förtroende förutsätter insyn	7
Omsorg om förhörspersoner	9
Riksdagens öppenhet ett föredöme	11
Fler röster om tv-rättegångar	12
Dags för uppmjukning av fotoförbudet	20
Referenser	23
Noter	24

Maria Abrahamsson är jurist och ledarskribent i Svenska Dagbladet.

Copyright © Maria Abrahamsson och Timbro 2008

ISBN 078-91-7566-533-7

www.timbro.se

PROLOG

Fredagen den 18 juli 2008 åtalades Anders Eklund för mord och grov våldtäkt på Engla Höglund samt för mord och våldtäkt på Pernilla Hellgren. I samma ögonblick som åtal väcktes blev polisens förundersökning offentlig, inklusive videoupptagningarna av förhören med Eklund. Vem som helst kunde därefter titta på videofilmerna i sin egen dator och även sprida filmerna vidare.

Måndagen därpå inleddes rättegången mot Anders Eklund i Stockholms tingsrätts säkerhetssal. Aktuellts fördjupning samma kväll började med en rapportering från huvudförhandlingen i domstolen. Tv-tittarna som på fredagen i SVT:s nyhetsinslag sett hur Eklund i förhör med polisen erkände att han hade dödat Pernilla Hellgren, får nu hålla till godo med teckningar på Eklund och ljudupptagning från rättssalen.

Var ligger logiken i detta? Finns det någon hållbar förklaring till att medborgarna förvägras att ta del av foton och filmer från rättegångssalarna?

FOTOFÖRBUDET FYLLER 60

Året var 1942 och riksdagen diskuterade livligt om fotografering i rättssalar skulle tillåtas eller inte. Somliga ville ha ett ovillkorligt förbud, andra ville inte veta av några inskränkningar alls i medborgarnas möjlighet till insyn i processen. En tredje linje förespråkade ett generellt förbud förenat med en möjlighet för domstolen att undantagsvis tillåta fotografering.¹

**”MAN KAN INTE UTESLUTA
ATT TV-SÄNDA RÄTTEGÅNGAR
SKULLE MEDFÖRA ATT
DOMSTOLARNA BLIR MERA
GENERÖSA MED LYCKTA DÖRRAR.”**

Sten Heckscher

Förbudsivrarna varnade för att fotografering särskilt skulle kunna drabba oskyldigt misstänkta personer i så kallade skandalmål innan dom ännu hade avkunnats.

Den liberala falangen menade att det inte var lagstiftarens uppgift att sätta käppar i hjulet för pressens arbete. Den pekade särskilt på bildens allt viktigare betydelse för nyhetsrapporteringen. Året var som sagt 1942.

Förespråkarna för kompromisslinjen – ett fotoförbud med möjlighet för domstol att ge dispens – framhöll att det ibland kunde finnas starka skäl att släppa in fotografer i rättssalen. Så var exempelvis fallet i mycket uppmärksammade mål där allmänheten ”måste anses ha ett berättigat intresse att genom tidningar få ta del av förhandlingar såväl genom bild som via referat”.

Till slut röstade riksdagen igenom ett absolut fotograferingsförbud. Motiven var i huvudsak två. Den tidens fotoblixtar var förenade med ljuschocker, rök och knallar, vilket kunde inverka störande och försvåra domstolens utredning av saken. Vidare kunde fotograferandet orsaka den åtalade onödigt lidande.² Mot bakgrund av dagens brottsoffer- och målsägandeperspektiv kan det vara intressant att notera att överväganden om och på vilket sätt brottsoffer och vittnen kunde tänkas påverkas av fotograferandet lämnades helt därhän.

Fotoförbudet infördes 1948 och gäller än i dag.³

Det är ganska naturligt att ett 60 år gammalt och redan från början kontroversiellt förbud omprövas. Men det finns även goda sakskalet att ifrågasätta förbudets berättigande. Jag ska själv utveckla dessa och har även bjudit in ett antal allmänt kloka jurister och mediemänniskor att i den här rapporten redovisa sina vassaste argument för och emot tv-sända rättegångar. Min förhoppning är att rapporten övertygande ska visa att tiden är mogen för att, åtminstone på försök, tillåta tv-sända rättegångar också i Sverige.

REFORM UNDERMINERAR FÖRBUDET

Sedan den 1 december 2007 pågår en försöksverksamhet i ett antal tingsrätter med ljud- och bildupptagning av vittnesförhör.⁴ Projektet har utvärderats. Varken domare, åklagare, advokater, vittnen, målsägande eller åtalade som har varit föremål för ljud- och bildupptagningarna, har framfört några egentliga invändningar mot att bli videofilmade.

– Jag trodde att det skulle vara fler som blev nervösa av att bli filmade. Nästan ingen har reagerat, berättar advokat Bengt Ivarsson i *Advokaten*.⁵ Hovrättspresident Kathrin Flossing understryker att den största vinsten med reformen är att påfrestningarna minskar på dem som hörs, eftersom de i mycket mindre utsträckning behöver förhöras igen om målet överklagas.⁶

**”BARN TILL MÅLSÄGANDE OCH
TILLTALADE KOMMER ATT KUNNA
IDENTIFIERAS AV KLASS-
KAMRATER, LÄRARE OCH VÄNNER.”**

Lena Blixt

Från och med den 1 november i år permanentas den här försöksverksamheten. Om det inte finns särskilda skäl som talar emot ska alla tingsrätter och i vissa fall även hovrätter videofilma förhören med åtalade, brottsoffer, vittnen, experter och andra som hörs i rättssalen. För statsmakterna har ett vägande argument varit att förhörspersoner ska slippa obehaget att infinna sig i hovrätten och höras igen för det fall domen överklagas. Sedan kan man förstås alltid spekulera i om inte också kostnads- och effektivitetsskäl ligger bakom denna nyordning.

Domstolsverket och Justitiedepartementet har närmast som ett slags besvärjelse framhållit att rättegångsbalkens fotograferingsförbud inte kommer att påverkas av reformen. Men detta är knappast sant. Det är svårt att se hur videoinspelningar av vittnesförhör inte kommer att krocka med det 60 år gamla fotoförbudet.

Vad som i det nya läget gör fotoförbudet principiellt svårt att försvara och i praktiken ohållbart är att domstolarnas ljud- och bildupptagningar från och med i höst kommer att finnas tillgängliga i digital form. Därmed kan upptagningarna begäras ut och tas del av som en vanlig rättegångshandling. Och det inte bara av de inblandade parterna, som självklart har rätt att få ut materialet, utan även av medier och privatpersoner om det – som det heter – ”står klart att uppgiften kan röjas utan att den hörde lider men”.

Var och en inser att det därefter inte dröjer länge förrän filmerna från förhören ligger ute på nätet. Detta kommer att ske så snart någon part eller annan som har begärt ut filmerna har intresse av att det också läggs ut på nätet. Den som gör det kommer knappast

heller att riskera några rättsliga efterräkningar i form av till exempel åtal för förtal.

Vilka sekretessregler som ska gälla är för all del föremål för utredning. Justitiedepartementet är förstuds angeläget om att på något sätt lösa problemet med att känsliga vittnesförhör i och med reformen läggs ut på nätet till allmänt beskådande.⁷ Men några absoluta garantier som säkerställer att medborgarna inte kommer att kunna ta del av utlagda videoklipp av vittnesförhör på internet finns inte. Tvärtom säger all erfarenhet att det inte går att genom lagstiftning hejda en sådan utveckling.

Departementets egen utredare, lagman Sigurd Heuman, tycks själv vara medveten om att stenen inte går att hejda när den väl har kommit i rullning:

– Om den person som spelats in samtycker till att [videoupptagningen] lämnas ut har man nog inget annat att göra än att lämna ut kopian. Det kommer naturligtvis att hända. Vissa befarar att vittnen kanske kommer att hotas att lämna sitt samtycke, och att en del personer får betalt för samtycket. Jag tror kanske inte att man ska överdriva de farhågorna, men man får se hur det går framöver.⁸

Mot denna bakgrund är det knappast seriöst att i likhet med Justitiedepartementet och Domstolsverket fortsätta hävda att reformen inte underminerar fotoförbudet och delvis gör det helt verkningslöst.

FÖRTROENDE FÖRUTSÄTTER INSYN

Varje gång en domstol meddelar en dom som går på tvärs med vad som brukar kallas det allmänna rättsmedvetandet naggas folks förtroende för domstolarna en aning i kanten. Ibland är det lagstiftningen som inte överensstämmer med människors rättsuppfattning, men det händer dessvärre också att domstolarna faller undan för tillfälliga opinioner eller för mer eller mindre uttalade önskemål från statsmakternas sida.

Den vanligaste orsaken till att folk i allmänhet uppfattar en dom som felaktig är att människor inte vet vad som har hänt under rättegången och vilket material som domstolen grundar sitt avgörande på. En friande dom i ett brottmål kan uppfattas som upprörande av en okunnig allmänhet, men som fullt begriplig för den som har följt rättegången och då har konstaterat att åklagarens vittnen gjorde ett osäkert intryck. För att rättsväsendet ska åtnjuta förtroende räcker det inte att rättvisa skipas utan det måste också stå klart för allmänheten att så sker.

**”ÅKLAGARE, ADVOKATER OCH
DOMARE FÅR FINNA SIG I DEN
GRANSKNING OCH KANSKE
STÖRNING SOM TV-SÄNDNINGEN
INNEBÄR.”**

Göran Lambertz

Rättegångar är som huvudregel offentliga.⁹ Men principen om öppenhet i våra domstolar begränsas av att alla som vill följa ett brott- eller civilmål inte får plats i rättssalen. I uppmärksammade mål möts många gånger den intresserade allmänheten av vakternas besked att sittplatserna är slut. Ofta är platserna som återstår för allmänheten löjligt få sedan anhängiga och journalister har intagit åhörarbänkarna. I praktiken blir mediernas filtrerade och dramaturgiskt utformade rapportering styrande för hur rättegången uppfattas och därmed också för förtroendet för domstolarna.

Vi kan inte låta domstolsförhandlingar bli stora spektakel inför 10 000-tals åhörare i Globen eller Skandinavium. Därför är tv-sända rättegångar det enda effektiva sättet att i särskilt uppmärksammade fall säkerställa verklig insyn i den dömande verksamheten. Även om tv-tittarna långt ifrån alltid skulle dela domstolens bedömning kan de genom tv-sändningen åtminstone få direkt inblick i vad som förekommit i rättegången. De får möjlighet att utifrån samma faktaunderlag som domstolen göra sin värdering av bevisens hållbarhet, val av påföljd och annat som domstolen har att ta ställning till.

Det är inte givet att varje särskild tv-sänd rättegång stärker förtroendet för domstolarna. Men generellt sett finns det skäl att tro att ökad kunskap leder till ökat förtroende. Motsatsen skulle tyda på ett domstolsväsende i förfall, och i så fall vore det naturligtvis på tiden att missförhållandena avslöjas.

**”INGEN SKA KUNNA DÖMAS OCH
FÖRSVINNA I ETT FÄNGELSE I
TYSTHET OCH UTAN OFFENTLIG
PRÖVNING.”**

Erik Fichtelius

Tv-sända rättegångar skulle med andra ord också kunna motverka brister i den rättsliga processen. Vilken domare vill inför alla tv-tittande människor visa sig maktfullkomlig? Vilken nämndeman vill avslöjas med att sova under rättegången? Vilken åklagare vill visa upp en fördomsfull attityd mot våldtäktsoffer? Vilken försvarsadvokat vill visa upp sig som en okunnig retoriker?

Det kan visserligen sägas att negativa tendenser i denna riktning motverkas redan av att det finns åhörare på plats i rättsalen. Men effekten blir så mycket större tack vare det genomslag som tv-mediet har. På så sätt skulle tv-sända rättegångar få en direkt kvalitetshöjande verkan till gagn för förtroendet för rättsväsendet i dess helhet.

Använd gärna tv-mediet för att skapa insyn, men medialisera inte rättegången. Den uppmaningen hörde jag nyligen justitieombudsman Hans-Gunnar Axberger rikta till en publik med en stor del av Nordens främsta domstolsjurister.¹⁰

Tore Schei, president i Norges högsta domstol, plockade upp handsken och kontrade med en redogörelse av Norges erfarenheter av direktsända rättegångar i TV. Förhandlingarna i hans domstol har inte medialiserats bara för att tv-kameror har tillåtits. Men så har inte heller kamerorna riktats mot parter och vittnen utan bara mot de professionella aktörerna i rättegången.

Trots de uppenbara insyns- och förtroendeskapande effekterna av tv-sända rättegångar har i Sverige den politiska viljan hittills saknats för att ompröva det 60 år gamla fotoferingsförbudet. Varken från juristhåll eller från mediekåren har hörts minsta krav på förändring. Den så kallade Förtroendeutredningen som inom kort ska presentera förslag till hur allmänhetens förtroende för domstolarna kan förbättras har exempelvis inte fått något mandat att lämna förslag i frågan om tv-sända rättegångar.¹¹

OMSORG OM FÖRHÖRSPERSONER

Det var främst av hänsyn till den åtalade, den misstänkte brottslingen ("den tilltalade" enligt rättegångsbalkens terminologi) som lagstiftarna för 60 år sedan röstade igenom fotoförbudet i rättssalar. Man ville undvika att den misstänkte i onödan orsakades obehag eller lidande. Den vanligaste invändningen i dag mot tv-sända rättegångar är däremot att målsägande och vittnen skulle bli nervösa och känna sådan psykisk press att de skulle lämna en sämre berättelse, och därmed försvåra utredningen i målet. Den risken finns. Men den är normalt sett av ganska marginell betydelse i förhållande till den anspänning som en rättegång under alla förhållanden innebär för en person som under hot om vite och polishämtning blir kallad att infinna sig i domstol. Om risken i något fall skulle vara mer påtaglig ska ju domstolen alltid kunna besluta att förhöret inte ska tv-sändas.

Än mer lättviktigt är argumentet om nervösa vittnen om man betänker att möjligheten att hålla förhandlingar bakom stängda dörrar naturligtvis ska finnas kvar precis som i dag även om fotoförbudet mjukas upp.

Ett annat skäl som brukar åberopas mot tv-sända rättegångar är risken att kränkande eller brottsliga uttalanden offentliggörs via tv-mediet. Inte heller det argumentet är hållbart. Skulle domstolen bedöma att det finns en sådan risk finns tekniska möjligheter att tv-sända med viss tidsfördröjning så att de förgripliga uttalandena kan rensas bort. Problematiken är dessutom inte ny. Vid radiosända inslag från rättegångar finns redan i dag exakt samma risk, vilket ingalunda har medfört några oöverstigliga hanterings-svårigheter.

För att säkerställa största möjliga insyn och öppenhet lägger Krigsförbrytartribunalen i Haag ut alla förhandlingar på internet för fri direktsändning i TV.¹² För att Tribunalen samtidigt ska kunna hantera eventuella redigeringsbehov som betingas av sekretesskäl eller av omsorg om brottsoffer och andra förhörsperson läggs förhandlingarna ut med 30 minuters fördröjning. Vittnen som är i behov av skydd får vanligen sina röster och ansikten förvrängda genom teknisk manipulation. Krister Thelin, som fram till sommaren 2008 var Sveriges domare i Tribunalen, menar att svenska domstolar kan dra viktiga lärdomar av Tribunalens sätt att arbeta. Inte minst när det gäller vittnesskydd.¹³

**"SOM JAG SER DET SKULLE
DOMSTOLEN KUNNA GES EN
MÖJLIGHET ATT MED SIN REDAN
NU TILLGÄNGLIGA APPARATUR
GÖRA EN INSPELNING AV HELA
RÄTTEGÅNGEN."**

Johan Hirschfeldt

I sammanhanget finns det också anledning att kasta en blick på vårt grannland Norge. Där gäller som huvudregel i brottmål ett förbud mot ljud- och bildupptagning för radio

och TV. Som framgått är förbudet till skillnad från i Sverige inte absolut. I Norge kan domstolar medge undantag om den åtalade samtycker. Om samtycke saknas kan rättsens ordförande ändå besluta att tv-sända rättegången. Detta under förutsättning att rättegången är av speciellt intresse eller att andra särskilda skäl föreligger samt att behandlingen av rättssaken inte kommer att påverkas negativt.¹⁴

För att kunna upprätthålla ordningen även när tv-kameror tillåts i rättssalen har norska domstolar getts möjlighet att villkora medgivandet. Exempelvis genom att bara tillåta stationära kameror riktade mot domstolens professionella aktörer (domare, åklagare och advokater). Det är en ordning som på ett lika enkelt som effektivt sätt har visat sig kunna undanröja risken för att rättegången förvandlas till en medial cirkus.

RIKSDAGENS ÖPPENHET ETT FÖREDÖME

Efter det att riksdagen avslutat den sista debatten före sommaruppehållet 2008 informerades talmannen våra folkvalda om riksdagens utökade sändningstider i SVT 24, SVT 2, TV4 och webb-tv. Totalt sänds 70 procent av kammarens debatter i någon tv-kanal och alltid i webb-tv. I genomsnitt tittar uppemot 100 000 personer varje gång.¹⁵ Utskottsförhör och EU-nämndens sammanträden läggs också i viss omfattning ut för tv-sändning.

Hur går tv-sändningarna från riksdagen egentligen till rent tekniskt, frågade jag talmannen Per Westerberg.

– Förutom att kammarens debatter kan följas på riksdagens webb sänder vi rubbet till Kaknästornet. Därifrån är det fritt fram för tv-kanalerna att plocka hem och sända vidare, förklarade Westerberg.

**”ÄVEN OM OFFENTLIGHET ÄR
VIKTIGT ÄR RÄTTEGÅNGENS
HUVUDSYFTE INTE ATT ALLMÄN-
HETEN OCH MEDIA SKA FÅ INSYN I
DOMSTOLARNAS ARBETE.”**

Lars Eklycke

Det kan tyckas halsbrytande att jämföra riksdagsdebatter med rättegångar. Men i båda fallen är det frågan om statlig maktutövning som medborgarna bör ha förtroende för och som de därför måste få så mycket insyn som möjligt i. Självklart finns det gränser – tv-kamerorna bör inte få filma rättens enskilda överläggningar lika lite som exempelvis regeringens sammanträden – men i ett öppet och demokratiskt samhälle måste allt onödigt hemlighetsmakeri rörande statsorganens verksamhet undvikas.

Så varför skulle inte Domstolsverket efter riksdagens föredöme och om domstolen inte har någon invändning, kunna lägga ut tv-sändningar från landets rättegångar på verkets hemsida? Så att i princip varje medborgare ges möjlighet att själv granska hur inte bara lagstiftningsmakten utan också domsmakten utövas.

FLER RÖSTER OM TV-RÄTTEGÅNGAR

Så här långt i rapporten är det mitt tyckande och tänkande som har gjort sig gällande. Låt oss i stället lyssna på vad några andra personer med stor erfarenhet av rättegångar har att säga.

- **Lars Eklycke** är lagman i Falu tingsrätt och var ordförande i mordrättegången mot Anders Eklund. Eklyckes erfarenhet av ett hårt mediebevakat brottmål gör det särskilt intressant att höra hur han ser på tv-sända rättegångar. Så jag frågade och fick svaret:

Tv-sända rättegångar skulle ge flera vinster. Förutom att offentlighetsintresset bättre skulle tillgodoses finns det en pedagogisk poäng med att låta allmänheten få en bättre bild av det svenska rättegångssystemet. Dessutom skulle de professionella aktörerna få en extra anledning att göra en högklassig insats. Ändå tror jag att nackdelarna väger över.

Det primära syftet med en brottmålsrättegång är att domstolen ska avgöra målet på ett så bra underlag som möjligt. Även om offentlighet är viktigt är rättegångens huvudsyfte inte att allmänheten och media ska få insyn i domstolarnas arbete. Denna självklarhet måste bilda utgångspunkt för diskussionen.

I många brottmål är domstolen helt beroende av muntliga berättelser av målsägande, tilltalade och vittnen. Att berättelserna kan lämnas under så goda förhållanden som möjligt är av största betydelse. Naturligt nog upplever många det som obehagligt att i rättssalen bli utsatta för kanske pressande förhör inför ett stort antal åhörare och iakttagare. Samhället har på olika sätt försökt lindra obehaget. Vittnesstöd finns på plats. Domstolen kan besluta att förhöret ska äga rum utan att åhörare och/eller parter är närvarande. Ändå fordras ofta rejäla övertalningsförsök från domstolens sida för att få rädda personer att komma till en rättegång.

Den som är ovan vid offentlighet kan känna sig mer utsatt om förhöret direktsänds i TV. I vissa fall kommer det att leda till att förhörspersonen vägrar att komma till domstolen och, under alla förhållanden, får svårare att lämna sin berättelse på ett fritt och otvunget sätt. Detta leder till att domstolens underlag för ett korrekt avgörande av målet minskar.

Direktsändning i TV, eller sändning med viss fördröjning, medför ofrånkomligen en radikalt ökad exponering. Genom att rättegångar ofta berör saker som är negativa att bli förknippade med riskerar exponeringen i TV att medföra ett avsevärt obehag för de medverkande. Jag kan inte se att det finns tillräckligt starka sakliga skäl för att utsätta människor för det.

→ SVT 24 Direkts **Erik Fichtelius** är av en annan uppfattning:

Öppna rättegångar ger en bättre och effektivare rättsprocess. Förhandlingsoffentligheten är en hörnsten i rättssystemet. Ingen ska kunna dömas och försvinna i ett fängelse i tysthet och utan offentlig prövning. Det är en grundläggande frihet och ett skydd för de mänskliga rättigheterna.

Det innebär att allmänheten har tillträde till domstolarna och de rättegångar som där äger rum. I praktiken innebär öppenheten att nyhetsmedierna tar sig till domstolen och rapporterar till allmänheten.

En tidningsreporter är inte begränsad i sin rapportering av annat än tryckfrihetslagstiftning och egna etiska regler. Namnpublicering och innehållet i bevakningen är en fråga för den ansvarige utgivaren. En radioreporters frihet att rapportera är också i stort sett ograverad. Ljudupptagning från domstolen är i princip tillåten, även om den av ordningsskäl ibland begränsas. Det innebär att radion under de senaste decennierna i viktiga rättegångar kunnat vidga den offentliga insynen. Själv var jag som Eko-chef ansvarig för radiosändningarna från tings- och hovrätt under rättegångarna mot Christer Pettersson i Palmemålet. Det var sändningar som i hög grad bidrog till att skingra dimmiga konspirationsteorier och öka förtroendet för rättssystemet.

Som tv-reporter är jag mer begränsad. Fotograferingsförbudet innebär att TV inte har samma möjligheter som andra medier att rapportera på det egna mediets villkor. Plötsligt anser lagstiftaren att de allmänna regler som gäller för tryckta medier och radio ska kompletteras med ett särskilt integritetsskydd som riktar sig just mot TV.

Som chef för 24 Direkt i SVT har jag ansvarat för tv-sända rättegångar med ljud kompletterat med teckningar och fotografier. Så har vi sänt från tryckfrihetsrättegången mellan Gudrun Schyman och Expressen, rättegångarna efter kravallerna i Göteborg, mot riksdagsledamoten Per Bill och mot Anna Lindhs mördare. Men sändningarna har blivit lidande av fotograferingsförbudet. Allmänhetens möjlighet till förståelse och engagemang minskar. Öppenhet är bra för rättsprocessen. Den öppenheten bör gälla också för tv-mediet.

→ Advokat kåren är splittrad i frågan om att tillåta tv-sända rättegångar. Brottmålsadvokaten **Lena Blixt** hör till motståndarläget:

En rättegång är för de flesta inblandade en påfrestande upplevelse. Brottsoffer ska som målsägande berätta om, och delvis återuppleva, vad hon eller han varit med om. En tilltalad som anser sig helt oskyldig behandlas ofta i rättssalen som skyldig och upplever

”YTTERST SKULLE DIREKTSÄNDA RÄTTEGÅNGAR ÖKA KRAVEN PÅ MEDIERNAS RAPPORTERING.”

Anne Ramberg

sig felaktigt behandlad. Många vittnen är mycket starkt påverkade av att vittna i rättegången och känner stor rädsla och oro. Enligt min mening är dessa personers integritet det starkaste skälet till varför tv-sända rättegångar inte bör accepteras i framtiden.

De rättegångar som massmedia har störst intresse av att bevaka och följa gäller för det mesta grova våldsbrott och andra spektakulära händelser. Det är ofta personer ur svaga och utsatta grupper som uppträder i rättssalarna. Att ytterligare stigmatisera och traumatisera dessa genom att sända ut deras berättelser med ljud och bild till alla som är intresserade måste motiveras av mycket starka skäl.

Målsägande och tilltalade har också anhöriga som det är högst berättigat att ta stor hänsyn till. Barn till målsägande och tilltalade kommer att kunna identifieras av klasskamrater, lärare och vänner.

Det material som spelas in kan naturligtvis också användas för att genom olika redigeringsåtgärder helt förvrängas och kanske i vissa brottstycken läggas ut på hemsidor på internet vilket leder till ytterligare integritetskränkning.

Även säkerhetsaspekter för samtliga inblandade i rättssalen talar mot tv-sända rättegångar. Riskerna för hot och våld mot målsägande, tilltalade och vittnen, men även mot domare, åklagare och advokater, kan öka om de blir identifierade inte bara genom namn utan också genom bild.

Att duktiga och engagerade advokater förmodligen skulle ha mycket att vinna på att rättegångar tv-sänds förändrar inte min uppfattning att de svagaste i samhället måste skyddas så långt det är möjligt. Deras integritet och säkerhet väger tyngre än de skäl som anförts för tv-sända rättegångar.

→ En som kan tänka sig tv-sända rättegångar är professor **Leif GW Persson**:

Det är viktigt att vi verkar för en maximal öppenhet och offentlighet när det gäller rättegången i brottmål och här – det kan tyvärr inte hjälpas – anser jag att utvecklingen på senare år har varit illavarslande. Till och med olycklig. Omsorgen om offren och allt i detta, i och för sig behjärtansvärda, närområde har många gånger medfört helt slutna rättegångar. Speciellt när det kommer till delar av straffrätten som är särskilt känsliga från rättssäkerhetssynpunkt. De så kallade incestmålen är det klassiska exemplet.

För den som vill ha möjlighet att granska även de rättsvårdande myndigheternas arbete (före processen i domstol, således) är det heller ingen bra utveckling. Det blir svårare

och svårare för sådana som du och jag att få tillgång till det underlag som krävs för vår granskande gärning. Och vi ska ju ändå vara privilegierade i det avseendet.

Av bland annat dessa skäl är jag förespråkare för tanken på tv-sända rättegångar. Det vore ett bra motdrag, och det är hög tid för ett sådant. Inte minst med tanke på att jag tycker mig se klara samband mellan ambitionsnivån hos dem som arbetar med dömande verksamhet och graden av offentlighet.

Ju större offentlighet, desto mer tycks man – som huvudregel – anstränga sig. Sedan har vi givetvis de vanliga undantagen som följer av olika sakers natur, och av respekten för den enskildes integritet.

→ **Sten Heckscher**, ordförande i Regeringsrätten, avvisar möjligheten till tv-sända rättegångar. Han gör det genom att svara på sin egenhändigt formulerade fråga om varför man inte ska kunna bevittna en rättegång med hjälp av modern teknik utan att själv befinna sig i rättssalen:

Nu upptas de flesta platserna vid uppmärksammade rättegångar av journalister som blir en mellanhand för dem som vill veta vad som har hänt vid rättegången. Principiella skäl kunde tala för att tillåta tv-sända rättegångar för att göra det möjligt för alla att utan förmedling ta del av vad som händer.

Mot detta måste vägas hänsynen till de medverkandes integritet och eventuella effekter på rättskipningens kvalitet.

Trots principen om offentlighet finns regler om uppgifter om enskildas personliga förhållanden i tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen, sekretesslagen, radio- och TV-lagen med mera, och i medias interna regler. Detta avser bland annat att skydda de medverkandes integritet. Dessa utsätts redan i dag ibland för stora påfrestningar som inte utan starka skäl ska öka genom ohämmad offentlighet. Hur ska detta tillgodoses med tv-sända rättegångar?

Tv-sända rättegångar kan också få konsekvenser för rättskipningens kvalitet. Hur kan målsägandes och vittnens men också tilltalades vilja att infinna sig och lämna uppriktiga berättelser påverkas? Här finns växande problem som måste motverkas, inte göras större, exempelvis för dem som känner sig hotade.

Det finns relevanta resonemang i regeringens proposition 2004/05:131, s. 110-120. I allt väsentligt instämmer jag i vad som sägs där. I resonemangen om en sekretessregel för videoförhör framhålls bland annat att intrånget i en förhörspersons integritet blir

särskilt allvarligt om bildupptagningen sänds ut i TV.

Man kan dessutom inte utesluta att tv-sända rättegångar skulle medföra att domstolarna blir mera generösa med lyckta dörrar. Det skulle leda till en nettoförlust av offentlighet och öppenhet.

Att tillåta tv-sända rättegångar skulle dessutom vara så gott som irreversibelt. Möjligheterna att backa, om farhågorna skulle visa sig vara befogade, skulle vara små. Jag anser att vi inte bör införa en möjlighet att tv-sända rättegångar.

→ Justitiekansler **Göran Lambertz** utövar bland annat tillsyn över domarkåren. Han tycker att förbudet mot att visa rättegångar i TV går för långt:

Uppenbarligen finns det ett stort allmänintresse av en del rättegångar, och det är principiellt diskutabelt att allmänheten utesluts från möjligheten att följa dessa. Så sker i dag genom att antalet platser i rättssalarna är begränsat.

Men allmänintresset är mer än uppmärksamheten kring vissa rättegångar, nämligen värdet av att rättsväsendet utsätts för offentlig granskning. Tv-sändningar skulle höja den professionella kvaliteten och därmed öka både effektiviteten och rättssäkerheten. De skulle också öka människors kunskaper om rättssystemet.

Utgångspunkten är att en förhandling vid domstol ska vara offentlig. Denna grundlagsfästa princip bör inskränkas bara i den mån det verkligen finns behov av det. Särskilt i rättegångar där ingen har någon invändning mot tv-sändning är det konstigt med ett ovillkorligt förbud.

Tv-sändningar får absolut inte tillåtas störa rättegången eller rättvisans gång. På något sätt måste vi lösa problemet att vittnen kan påverkas om de ser rättegången på TV innan de själva ska vittna. En målsägande, en tilltalad och ett vittne som inte vill höras i TV måste få slippa. Det vore oacceptabelt om de på grund av TV inte skulle våga prata fritt. Men sakframställningar och pläderingar bör i princip få sändas. Åklagare, advokater och domare får finna sig i den granskning och kanske störning som tv-sändningen innebär.

Det mesta talar för att endast rättegångar av stort allmänintresse får tv-sändas. Om även andra rättegångar skulle få visas finns det en risk för billig rättegångs-tv dagarna i ända. Då skulle nyfikenheten få för stort spelrum med onödigt besvär och bekymmer för domstolen och de medverkande.

Principen bör nog därför vara att en rättegång får tv-sändas om det motiveras av ett stort allmänintresse och i den mån det kan ske utan att förhandlingen störs på något väsentligt sätt.

→ **Johan Hirschfeldt**, före detta hovrättspresident, tycker att det svenska bildupptagningsförbudet börjar kännas förlegat:

Nu i höst börjar domstolarna videoinspela ljud och bild från förhör, och rättssalarna riggas för detta. En sekretessregel om bilden finns till skydd för förhörspersonen. Bildupptagningsförbudet gäller alltså inte domstolen. Däremot består förbudet mot tv-sända rättegångar.

Även fortsättningsvis får alltså media inte göra egna inspelningar i rättssalen. Denna begränsning är medvetet vald av lagstiftaren. Om media skulle tillåtas att filma med egen utrustning skulle endast ordningsregler för rättegångens behov kunna begränsa det.

Domstolen skulle, som jag ser det utifrån vår svenska syn på informationsfriheten, då knappast kunna lägga sig i val av kameravinklar, zoomning etc, annat än om det skulle vara till men för utredningen eller störa rättegången.

Jag anser inte att medier ska tillåtas filma i rättssalarna. Den frågan finns det över huvud taget ingen anledning att seriöst överväga innan Sverige har en stärkt rättslig reglering av enskilda människors personliga integritet i enlighet med vad som gäller enligt allmän europeisk standard.

”DET BLIR SVÅRARE OCH SVÅRARE FÖR SÅDANA SOM DU OCH JAG ATT FÅ TILLGÅNG TILL DET UNDERLAG SOM KRÄVS FÖR VÅR GRANSKANDE GÄRNING.”

Leif GW Persson

Däremot menar jag att man kan tänka sig att utreda förutsättningarna för ett uppmjukat bildinspelningsförbud. Som jag ser det skulle domstolen kunna ges en möjlighet att med sin redan nu tillgängliga apparatur göra en inspelning av hela rättegången. Därmed blir det upp till domstolen att välja vad som ska spelas in och hur det ska göras.

Media skulle kunna ges möjlighet att sända sådana inspelningar. Kanske skulle sändningar kunna bestå av parternas sakframställningar och slutpläderingarna i särskilt intressanta mål. För inspelade förhör bör sekretess beträffande bilden kunna gälla även fortsättningsvis. Kriterierna enligt vilka vissa mål väljs ut för sådana inspelningar får man väl diskutera. Men rimligen liknar dessa kriterier de skäl som i dag gör det möjligt för domstolar att tillåta bildöverföring till en sidosal i mål där det finns ett särskilt stort allmänintresse.

- Det är inte Domstolsverkets sak att avgöra om det i Sverige ska finnas möjlighet att tv-sända rättegångar. Verkets generaldirektör **Barbro Thorblad**, som tills nyligen var chef för tingsrätten i Malmö, har ändå varit vänlig att dela med sig av sina reflektioner:

Frågan om tv-sända rättegångar är komplex. Det är givetvis en fördel om i princip alla som har intresse av att följa en rättegång får möjlighet till detta, och tv-sända rättegångar kan också generellt öka allmänhetens kunskap om rättssystemet. Det finns emellertid också tunga invändningar. Framför allt frågan om hänsyn till de personer som hörs.

Redan i dag upplever många som ska höras i domstol – inte minst brottsoffer – att det är mycket obehagligt att behöva ”uppträda” offentligt. I en del fall finns också en befogad rädsla för repressalier från personer som missgynnas av deras utsago. Det är mot den bakgrunden som stor vikt lagts vid att de videoinspelningar av förhör i domstol, som från den 1 november blir regel i tingsrätterna, inte ska kunna lämnas ut och spridas på till exempel internet.

Någon möjlighet till sådana begränsningar vid tv-sända rättegångar lär knappast finnas. Det kan därför befaras att alltfler personer helt försöker undvika att höras i domstol eller att de får svårare att berätta öppet om rättegången tv-sänds. Detta skulle i sin tur leda till bevisvårigheter och försämrad rättssäkerhet.

- **Anne Ramberg**, Advokatsamfundets generalsekreterare, understryker noga att hennes positiva inställning till tv-sända rättegångar inte nödvändigtvis är representativ för advokatkåren som helhet:

I dag har allmänheten en teoretisk möjlighet att närvara vid en rättegång som inte hålls inom stängda dörrar. Men det tynande antalet domstolar, liksom att platserna i sessionssalarna är reserverade för media, gör att principen om offentliga rättegångar är en chimär. För det allmänna rättsmedvetandet är det också viktigt att allmänheten med egna ögon och öron kan bevaka rättegångar och inte behöver uppleva dem genom mediernas referat.

Dagens teknik erbjuder nya möjligheter att ytterligare öppna rättegångssalen för allmänhetens insyn. Allmänhetens förståelse för såväl lagstiftning som domstolarnas arbete borde öka om möjlighet fanns att följa rättegångar genom tv-sändningar. Förutom att legitimiteten för domstolarnas verksamhet gagnas skulle förståelsen öka för de problem som bevisvärdering innebär. Spekulationer i skuldfrågan skulle minska. Ytterst skulle direktsända rättegångar öka kraven på mediernas rapportering.

Dessutom innebär direktsändningen en möjlighet för den enskilde, att utan redigeringsingrepp, lämna sin syn på händelseförloppet.

Samtidigt måste hänsyn tas till skyddet för den personliga integriteten, ordningen i rättsalen och intresset av att mål utreds på bästa sätt.

Ett argument som ofta hörs mot direktsända rättegångar är att vittnen kan ta del av vad andra bevispersoner berättar. Risken för samråd mellan och påverkan av bevispersoner finns dock redan i dag, och vittnens förhållningssätt till sanningen torde inte påverkas negativt av tv-sända rättegångar.

**”I EN DEL FALL FINNS EN BEFOGAD
RÄDSLÅ FÖR REPRESSALIER FRÅN
PERSONER SOM MISSGYNNAS AV
DERAS UTSAGO.”**

BARBRO THORBLAD

Min personliga uppfattning är att tiden är mogen för att se över gällande reglering med sikte inställt på att skapa en reell förhandlingsoffentlighet.

DAGS FÖR UPPMJUKNING AV FOTOFÖRBUDET

Hur många skulle vara intresserade av att titta på rättegångs-tv? Förmodligen hyfsat många. Jag och åtskilliga med mig lockades till juristutbildningen mycket tack vare Göran Elwins halvdokumentära och avsiktligt torra tv-rättegångar i mitten av 1980-talet.

I dag är det svårt att locka unga och dugliga jurister till domaryrket. Inte för att rekryteringsläget för domaryrket ska styra hur vi utformar vårt rättssystem, men nog kan mitt och andras intresse för rättegångs-tv vara något för Justitiedepartementet och Domstolsverket att fundera på.

Tv-sänder man rättegångar i andra länder? Sverige, England och Tyskland hör till de länder som har ett absolut förbud mot fotografering i rättssalarna. I våra nordiska grannländer Danmark, Finland och Norge är det däremot tillåtet med tv-sända rättegångar under vissa premisser, liksom i exempelvis Italien och Nederländerna. Utanför Europa förekommer tv-sända rättegångar i bland annat USA, Nya Zeeland, Kanada och Sydafrika. Lägg därtill att såväl Krigsförbrytartribunalen i Haag som Europadomstolen¹⁶ i Strasbourg lägger ut sina förhandlingar på nätet.

Motståndet inom den svenska domarkåren tror jag till stor del skulle upphöra genom mer och bättre medieträning. Redan i dag kan domare få finna sig i att leda förhandlingar i en fullpackad och av medierna välbevakad rättssal. Från och med den 1 november kommer dessutom videokamerorna att rulla i varenda tingsrätt. Det är inte acceptabelt om enskilda domares ovilja tillåts vägra tyngre än de många fördelar som det innebär att göra domstolsförhandlingarna tillgängliga för den intresserade allmänheten. Det är en viktig förtroendeskapande faktor att mediernas rättegångsreferat kan jämföras med den osminkade verklighet som bara kamerorna kan förmedla.

Gör domare, åklagare och advokater ett sämre jobb med kamerorna påslagna? Generellt sett tror jag att motsatsen är fallet. De professionella aktörer som verkligen gör ett sämre jobb när kamerorna är på bör nog fundera på om de passar för yrket. Kanske är det ingen nackdel för rättsväsendet att sådana personer väljer att bli något annat än domare, åklagare eller advokat.

Vem skulle ha makten över kamerorna och besluta vilka rättegångar som ska sändas i TV? Låt domstolarna ha makten över kamerorna och själva få bestämma om rättegången ska tv-sändas. Självklart på objektiva grunder och efter att ha lyssnat på – och värderat – vad parterna tycker.

Återstår gör bara hänsynen till den personliga integriteten som det enda riktigt relevanta skälet mot tv-sända rättegångar. Men är det skälet längre lika relevant? Man kan ogilla utvecklingen, jag är själv kritisk mot många inslag i dagens journalistik och i synnerhet mot den laglöshet som härjar på internet, men det går inte att komma ifrån att misstänkta personers skydd mot bildpubliceringar har urholkats kraftigt i takt med teknikens framsteg. Medieredaktioners beslut att inte publicera bilder på exempelvis misstänkta brottslingar betyder väldigt lite från integritetssynpunkt i en tid då allmänheten kan få sin nyfikenhet tillfredsställd genom att surfa runt på nätet.

Vad gäller brottsoffer, vittnen och andra förhörspersoner räcker det att studera den norska modellen för tv-sända rättegångar, liksom rutinerna i Krigsförbrytartribunalen i Haag och i Europadomstolen. I båda fallen kan konstateras att även när rättegångar görs tillgängliga för en bred publik genom television är det fullt möjligt att tillgodose förhörspersoners berättigade krav på skydd för den personliga integriteten.

Och när allt kommer omkring – varför skulle något som är rätt och riktigt i Norge, Finland och Danmark vara helt otänkbart i Sverige?

REFERENSER

Advokaten (2008a), Ulrika Brandberg & Tom Knutson, "Den modernare rättegången i startgroparna". Årgång 7, nr 5.

Advokaten (2008b), Ulrika Brandberg & Tom Knutson, "Stramare process ökar rättssäkerheten". Årgång 7, nr 5.

Advokaten (2008c), Ulrika Brandberg & Tom Knutson, "Vittnesmål på YouTube kan fälla systemet". Årgång 7, nr 5.

Advokaten (2008d), Ulrika Brandberg & Tom Knutson, "Vittnesmål på video mindre trovärdigt". Årgång 7, nr 5.

Domstolsloven (2000). Oslo: Universitetsforlaget.

Edelstam, Henrik (2001), *Offentlighet och sekretess i rättegång : principen om förhandlingsoffentlighet*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Europadomstolen, European Court of Human Rights. Strasbourg: Europarådet, <www.echr.coe.int/echr/>.

Internationella krigsförbrytartribunalen för det forna Jugoslavien, hemsida, se <www.un.org/icty/>.

Justitieutskottets betänkande (2004/05:JuU29), "En modernare rättegång". Stockholm: Riksdagen, <www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3322&rm=2004/05&bet=JuU29>.

Justitieutskottets betänkande (2007/08:JuU2), "Dokumentation av muntlig bevisning genom ljud- och bildupptagning". Stockholm: Riksdagen, <www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3322&rm=2007/08&bet=JuU2>.

Justitieutskottets betänkande (2007/08:JuU31), "En modernare rättegång : några ytterligare frågor". Stockholm: Riksdagen, <www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3322&dok_id=GV01JuU31>.

Kommittédirektiv (2007:93), "Förtroende och kvalitet i domstolarna". Stockholm: Riksdagen, <www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=10&dok_id=DIR2007:93>.

Kommittédirektiv (2007:120), "Insyn och sekretess inom vissa delar av rättsväsendet, m m". Stockholm: Riksdagen, <www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=10&dok_id=DIR2007:120>.

Norske Dommerforening (2006), "Dommerne og mediene : håndbok om regelverk og god praksis for dommernes forhold til mediene". Oslo: Norges Juristforbund, <www.jus.no/asset/33347/1/33347_1.pdf>.

Proposition (2004/05:131), "En modernare rättegång : reformering av processen i allmän domstol". Stockholm: Regeringskansliet/Justitiedepartementet, <www.regeringen.se/content/1/c6/04/12/75/1c13effa.pdf>.

Proposition (2006/07:121), "Dokumentation av muntlig bevisning genom ljud- och bildupptagning". Stockholm: Regeringskansliet/Justitiedepartementet, <www.regeringen.se/content/1/c6/08/30/51/95a5a181.pdf>.

Proposition (2007/08:139), "En modernare rättegång : några ytterligare frågor". Stockholm: Regeringskansliet/Justitiedepartementet, <www.regeringen.se/sb/d/108/a/103137>.

Regeringsformen, "Förhandling vid domstol skall vara offentlig". 2 kap 11 §, andra stycket.

Riksdagen (2007/08), Protokoll 132 den 18 juni, anförande 40.

Rättegångsbalken (a), "Fotografi får inte tas i rättssalen", i Svensk författningssamling (1942:740), 5 kap 9 §, första stycket sista meningen.

Rättegångsbalken (b), "Förhandling vid domstol skall vara offentlig", i Svensk författningssamling (1942:740), 5 kap 1 §.

SOU (1938:44), *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk*. Stockholm (Statens offentliga utredningar).

Theelin, Krister (2007), "Krigsförbrytartribunalen i Haag : genomfört uppdrag eller kostsamt misslyckande?" *Juridisk Tidskrift* 2007–08, nr 3.

NOTER

1. Edelstam (2001), sid 295–300.
2. SOU (1938:44), sid 113.
3. Rättegångsbalken (a).
4. Proposition (2006/07:121); Justitieutskottets betänkande (2007/08:JuU2).
5. *Advokaten* (2008a), sid 20 ff.
6. *Advokaten* (2008b), sid 22 ff.
7. Kommittédirektiv (2007:120).
8. *Advokaten* (2008d).
9. Regeringsformen; Rättegångsbalken (b).
10. Seminariet "Rättsväsendets hantering av sitt förtroendekapital", vid Nordiskt Juristmöte i Köpenhamn, 21–23 augusti 2008.
11. Kommittédirektiv (2007:93). Utredningsman är Sigurd Heuman, lagman vid Helsingborgs tingsrätt.
12. Internationella krigsförbrytartribunalen för det forna Jugoslavien.
13. Thelin (2007), sid 641 ff. Thelin var statssekreterare i Justitiedepartementet 1991–1994, är lagman i Hovrätten över Skåne och Blekinge samt domare i Krigsförbrytartribunalen i Haag 2003–2008.
14. *Domstolsloven*, 131 §.
15. Riksdagen (2007/08).
16. Europadomstolen.

TIMBRO MEDIEINSTITUT KUNSGATAN 60, BOX 3037, 103 61 STOCKHOLM
TEL 08 587 898 00, WWW.TIMBRO.SE